

УДК 346.91

ЩОДО РОЗМЕЖУВАННЯ СТАТУСУ ЕКСПЕРТА ТА СПЕЦІАЛІСТА В ГОСПОДАРЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

ON THE DELIMITATION OF THE LEGAL STATUS OF COURT EXPERT AND SPECIALIST AT THE COMMERCIAL COURT PROCEEDINGS IN UKRAINE

Степанова Т.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного та господарського права
економіко-правового факультету
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

Стаття присвячена розкриттю правового статусу судового експерта в господарському процесі, а також спеціаліста, який часто залучається до участі в розгляді господарських справ, проте його статус не врегульований чинним Господарським процесуальним кодексом України. Автор акцентує увагу на необхідності запровадження спеціаліста в господарське судочинство України. Внесено пропозиції щодо закріплення його статусу у чинному Господарському процесуальному кодексі України.

Ключові слова: процесуальне право, господарський процес, судовий експерт, посадова особа, спеціаліст.

Статья посвящена раскрытию правового статуса судебного эксперта в хозяйственном процессе, а также специалиста, который часто привлекается к участию в рассмотрении хозяйственных дел, однако его статус не урегулирован действующим Хозяйственным процессуальным кодексом Украины. Автор акцентирует внимание на необходимости внедрения специалиста в хозяйственное судопроизводство Украины. Внесены предложения относительно закрепления его статуса в действующем Хозяйственном процессуальном кодексе Украины.

Ключевые слова: процессуальное право, хозяйственный процесс, судебный эксперт, должностное лицо, специалист.

The subject of the article is a court expert's legal status as well as a status of specialists which are often involved to the trials at the commercial courts without any regulations at the Code of Commercial Procedure. The author emphasizes that it's necessary to provide proper regulation of the specialist's status at the commercial court trials. The author proposes to provide the status of the specialist at the Code of Commercial Procedure.

Key words: procedural law, commercial procedure, court expert, official, specialist.

Постановка проблеми. Експертне дослідження використовується все частіше в господарському процесі. Дійсно, нерідко питання, що ставляться перед суддею, не можуть бути вирішені ним без «консультації» з вузьким спеціалістом тієї чи іншої галузі знань. Це стосується і питань обліку на підприємстві, і інтелектуальної власності, і особливостей певних сфер діяльності суб'єктів господарювання, якщо це необхідно для прийняття правильного рішення по господарській справі. Проте іноді необхідність

вузькоспеціалізованого дослідження виникає навіть до порушення провадження по справі. В таких випадках судовий експерт ще не може бути залучений до виконання своїх обов'язків. В таких випадках суб'єкти господарювання стикаються в господарському судочинстві з процесуальним «вакуумом», який необхідно усунути на законодавчому рівні найближчим часом.

Стан дослідження. У кримінальному та цивільному процесах здійснено певні дослідження

в порушеній сфері, тому на законодавчому рівні відповідно у КПК України та ЦПК України порушену проблему концептуально вирішено. Проте в господарському процесі вказаних досліджень не здійснювалося, і на законодавчому рівні відповідно проблема також залишилася невирішеною, що вказує на актуальність дослідження.

Виклад основного матеріалу. Аналіз процесуальних кодексів України показує, що експертизу можна провести тільки на будь-якій стадії судового розгляду справ: її «може бути призначено лише судом і тільки після порушення провадження у справі» [1, п. 22].

Так, для роз'яснення питань, що виникають при вирішенні господарського спору і потребують спеціальних знань, господарський суд може призначити судову експертизу в порядку підготовки справи до розгляду (ст. 65 ГПК України), а також у процесі розгляду господарської справи (ст. 79 ГПК України). Таке правило діє і в інших видах процесу (ст. 54 ЦПК України, ст. 71 КПК України).

Однак у деяких випадках необхідність проведення експертного дослідження виявляється ще до початку провадження по справі. Наприклад, ст. 10 Закону України «Про аудиторську діяльність» передбачає обов'язкове проведення аудиту, за результатами якого складається аудиторський висновок. Проте такий висновок, виходячи з вищевказаного роз'яснення Пленуму Верховного Суду України, не може використовуватися в суді, оскільки не є висновком судової експертизи. З одного боку, аудиторів можливо віднести до експертів, оскільки вони володіють спеціальними знаннями, необхідними для складення ними відповідних документів, з іншого – до осіб, вказаних у ст. 30 ГПК України (посадових осіб підприємств, установ, організацій) [2, с. 70-71].

Щодо першого, слід зауважити, що від експертів аудитори суттєво відрізняються. Як було вказано вище, експерт з'являється в процесі після його виникнення за конкретною справою та надає висновок на підставі матеріалів та своїх знань. Аудитор же фіксує факти та робить висновки до виникнення процесу за матеріалами перевірки у відповідних організаціях. Ця перевірка частіше за все здійснюється за проханням даної організації.

Діяльність аудиторів та їх організацій отримують все більш широке розповсюдження щодо контролю підприємницької діяльності. І вони нерідко запрошуються в процес. Однак положення їх в процесі чітко не визначено, якщо не рахувати ст. 30 ГПК України. При цьому їх не можна ставити в один ряд зі звичайними посадовими особами.

Тобто, висновок спеціаліста до порушення справи господарським судом, навіть якщо він і даний фахівцем з тієї чи іншої галузі, не буде мати доказової сили експертного висновку внаслідок відсутності допустимості цього доказу через недотримання порядку його отримання. Щоправда, наявність такого висновку може свідчити про необхідність призначення експертизи судом і допоможе оцінити

отриманий експертний висновок з точки зору його достовірності [3, с. 92].

Деякі автори вважають, що необхідно встановити окремо їх правовий статус [2, с. 71]. Проте вважаємо, що такий аудиторський висновок слід було б визнавати висновком спеціаліста, а відмова у залученні такого учасника до процесу призводитиме до зайвого затягування процесу.

Висновок спеціаліста, наданий без відповідного доручення суду, не може оцінюватись як висновок експерта у розумінні ст. 41, 42 ГПК України [4, п. 6]. Однак його доказова сила та значення для вирішення справи від цього не зменшується. Враховуючи вищевказане, необхідно ввести до кола учасників господарського процесу спеціаліста, визначивши його правовий статус та відмінні риси від експерта.

У працях Н. Жогіна, А. Калпіної, Л. Ульянової [5, с. 11; 6, с. 12; 7, с. 206-211] та інших дослідників викладено ідею про судові докази як єдність змісту (фактичних даних або відомостей) та процесуальної форми (джерела отримання фактичних даних). Доречно дослідити вказану характеристику відносно висновку експерта та висновку спеціаліста.

Особа набуває прав та обов'язків експерта після оголошення (вручення) їй ухвали про призначення експертизи та попередження про відповідальність. Тільки за цих умов висновок експерта набуває доказової сили [1, п. 16].

Тому не можуть розглядатись як висновок експерта і бути підставою для відмови у призначенні експертизи акти ревізії, калькуляції, інші висновки спеціалістів, навіть якщо вони надані на запит суду, адвоката, сторони. За необхідності з'ясування зазначених у таких документах обставин судом може бути призначена експертиза, яка буде вважатись первинною [1, п. 16].

Однак деякі автори вже звертали увагу на те, що вищезазначена дефініція «судова експертиза» має суттєві недоліки. По-перше, вона не розкриває поняття «експерт»; по-друге, не визначає поняття «спеціальні знання»; по-третє, ставить дослідження експерта у залежність від порушення провадження відповідних органів чи суду [8, с. 213].

Оскільки поняття «експерт» можливо сформулювати як «особу, що має спеціальні знання», отож, розкрити зазначене поняття ми зможемо у разі визначення поняття «спеціальні знання». А.А. Ейсман вважає, що спеціальні знання не належать до числа загальновідомих, загальнодоступних, що мають масове поширення, тобто тих, якими професійно володіє лише вузьке коло фахівців [9, с. 91]. Доречно погодитися з цією позицією.

Судовий експерт – суб'єкт судочинства, який виконує доручення органів розслідування і судів на проведення експертизи судової [10, с. 333].

Таким чином, судовий експерт у господарському процесі – це особа, яка володіє спеціальними знаннями та залучається до господарського судового процесу для проведення судової експертизи та надання письмового висновку з питань у певній вузькій сфері.

Для набуття доказової сили експертний висновок повинен відповідати таким умовам:

- призначення експертизи здійснюється за постановою або ухвалою суду, оформленою належним чином;
- експерт попереджений про кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправдивого висновку та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків (ст. 384, 385 Кримінального кодексу України);
- експертний висновок повинен бути оформлений належним чином.

Всі ці умови не виконуються стосовно висновку спеціаліста. Але доречним представляється не спроба дорівняти статуси цих різних за рівнем та значенням осіб, а закріпити особливості правового статусу спеціаліста як окремого учасника господарського процесу, як це зроблено в ЦПК України (ст. 54), КАС України (ст. 67), КПК України (ст. 71, 72).

Деякі дослідники можуть заперечувати проти даної пропозиції, посилаючись на те, що ГПК встановлює порівняно спрощений процес розгляду справи, і закріплення в ньому нових учасників спричинить затягування розгляду господарських справ.

Проте не можемо погодитися з цією позицією по наступних підставах. По-перше, господарський процес вже давно піднявся над тим рівнем, що він займав раніше, за радянських часів та у перші роки самостійності України, і не може характеризуватися на даний час як «спрощений». По-друге, основне завдання судових органів, в тому числі, і господарського суду – повний, всебічний та об'єктивний розгляд справи. По-третє, суддя господарського суду при призначенні судової експертизи, відправленні справи органам досудового слідства чи прокуратури зупиняє провадження. У разі виявлення складності справи може бути прийняте рішення про її колегіальний розгляд, і в такому випадку перебіг строку починається знову. Тому розгляд спору за фактичними часовими межами не обмежений строками.

За загальним правилом, тільки нескладні справи вирішуються першою інстанцією господарського суду протягом двох місяців, наданих частиною першою ст. 69 ГПК України.

Висновки. Отже, якщо залучення в процес спеціаліста допоможе всебічному та об'єктивному розгляду господарської справи та її вирішенню, то введення даної норми до ГПК України виправдано.

Виходячи з вищенаведеного, діючі положення ГПК України вимагають суттєвих доповнень щодо введення нового учасника господарського процесу та визначення його правового статусу, зокрема:

«Спеціаліст.

1. Спеціаліст – особа, яка має відповідний рівень знань у певній вузькій сфері, і ці знання необхідні для всебічного та повного розгляду конкретної господарської справи.

Спеціалістом може бути особа, яка володіє необхідними знаннями та/або навичками і може нада-

вати консультації з питань, що потребують таких спеціальних знань і навичок.

Допомога спеціаліста технічного характеру під час вчинення процесуальних дій не замінює висновок експерта.

2. Сторони, прокурор, треті особи мають право під час судового розгляду заявляти клопотання про залучення спеціаліста або використання його пояснень і допомоги. Суд за власною ініціативою може залучити спеціаліста до справи.

3. Спеціаліст має право:

1) ставити запитання учасникам процесуальної дії з дозволу учасника процесу, який його залучив, та суду;

2) користуватися технічними засобами, приладами та спеціальним обладнанням;

3) вимагати надання необхідних документів та матеріалів, необхідних для виконання своїх функцій;

4) звертати увагу учасника процесу, який його залучив, або суду на характерні обставини чи особливості речей і документів;

5) знайомитися з протоколами процесуальних дій, в яких він брав участь, і подавати до них зауваження;

6) одержувати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із його залученням до провадження.

4. Спеціаліст зобов'язаний:

1) прибути за викликом до господарського суду і мати при собі необхідні технічне обладнання, пристрої та прилади;

2) виконувати вказівки учасника процесу, який його залучив, суду та давати пояснення з поставлених запитань;

3) не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі спеціалісту у зв'язку з виконанням його обов'язків;

4) заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених цим Кодексом.

5. Спеціаліст може надавати свої консультації в усній і письмовій формі. У разі, коли спеціаліст надає мотивовану консультацію у письмовій формі, вона долучається до справи. Суд має право запропонувати спеціалісту дати усне пояснення щодо свого висновку. Усне пояснення заноситься до протоколу судового засідання і підписується спеціалістом.

6. До консультації спеціаліста не встановлюється спеціальних вимог, якщо такі вимоги не встановлені іншими нормативними актами».

Спеціаліст – особа, яка, як і експерт, незалежна від інших учасників процесу. Тому доречно ввести до ГПК статтю про відвід спеціаліста:

«Відвід спеціаліста.

Спеціаліст не може брати участь у вирішенні справи і підлягає відводу, якщо:

1) він є родичем осіб, що беруть участь у справі, або їх представників;

2) він при попередньому розгляді даної справи брав участь як експерт, спеціаліст, перекладач, прокурор, представник або свідок;

3) він особисто (прямо або опосередковано) зацікавлений у вирішенні справи;

4) його службова або інша залежність в момент розгляду справи або в минулому від осіб, що беруть участь у справі, або їх представників;

5) є інші обставини, що викликають сумнів у його неупередженості».

При цьому на відміну від спеціаліста незалежність судового експерта та правильність його висновку забезпечуються: процесуальним порядком призначення судового експерта; заборонаю під загрозою передбаченої законом відповідальності

втручатися будь-кому в проведення судової експертизи; існуванням установ судових експертиз, незалежних від господарського суду; створенням необхідних умов для діяльності судового експерта, його матеріальним і соціальним забезпеченням; кримінальною відповідальністю судового експерта за дачу свідомо неправдивого висновку та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків; можливістю призначення повторної судової експертизи; присутністю учасників процесу в передбачених законом випадках під час проведення судової експертизи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про деякі питання практики призначення судової експертизи: Постанова Пленуму Вищого Господарського Суду України від 23.03.2012 р. № 4 // Вісник господарського судочинства. – 2012. – № 3. – С. 15.
2. Абрамов Н.А. Обновленный хозяйственный процесс Украины: Учебное пособие (курс лекций) / Н.А. Абрамов. – Х.: «БУРУН КНИГА», 2012. – 192 с.
3. Бенедисюк И. Экспертиза как средство доказывания в арбитражном процессе / И.Бенедисюк // Бизнес. – № 14. – С. 92. – С. 102-103.
4. Про практику вирішення окремих спорів, пов'язаних з вексельним обігом (за матеріалами судової колегії Вищого арбітражного суду України по перегляду рішень, ухвал, постанов): Лист Вищого арбітражного суду України від 11.12.2000 р. № 01-8/738 // Вісник господарського судочинства. – 2001. – № 1. – С. 94.
5. Ульянова Л.Т. Оценка доказательств судом первой инстанции / Л.Т. Ульянова. – М.: Юрид. литература, 1960. – 318 с.
6. Калпина А.Г. Письменные доказательства в судебной практике по гражданским делам. Дисс...канд. юрид. наук (12.00.02) / Моск. гос. ун-т им. М.В.Ломоносова / А.Г. Калпина. – М., 1966. – 189 с.
7. Теория доказательств в советском уголовном процессе / Отв. ред. Н.В.Жогин. – М.: Юрид. литература, 1973. – 736 с.
8. Степанова Т.В. Деякі проблеми здійснення експертизи в господарському процесі / Т.В. Степанова // Вісник господарського судочинства. – 2001. – № 3. – С. 212-216.
9. Эйсман А.А. Заключение эксперта / А.А. Эйсман. – М.: Прогресс, 1967. – 271 с.
10. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол. Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 1998. – Т. 2. – 741 с.